

UNIwersytet
Warszawski

Kalibrowanie w pomiarach chemicznych: możliwości i wyzwania.

Jakub Karasiński

17/12/2024

UNIwersytet
Warszawski

- 1. Dlaczego kalibracja jest istotna?**
- 2. Charakterystyka krzywej kalibracyjnej.**
- 3. Inne metody kalibracji.**
- 4. Kalibracja i walidacja metod.**

UNIwersytet
Warszawski

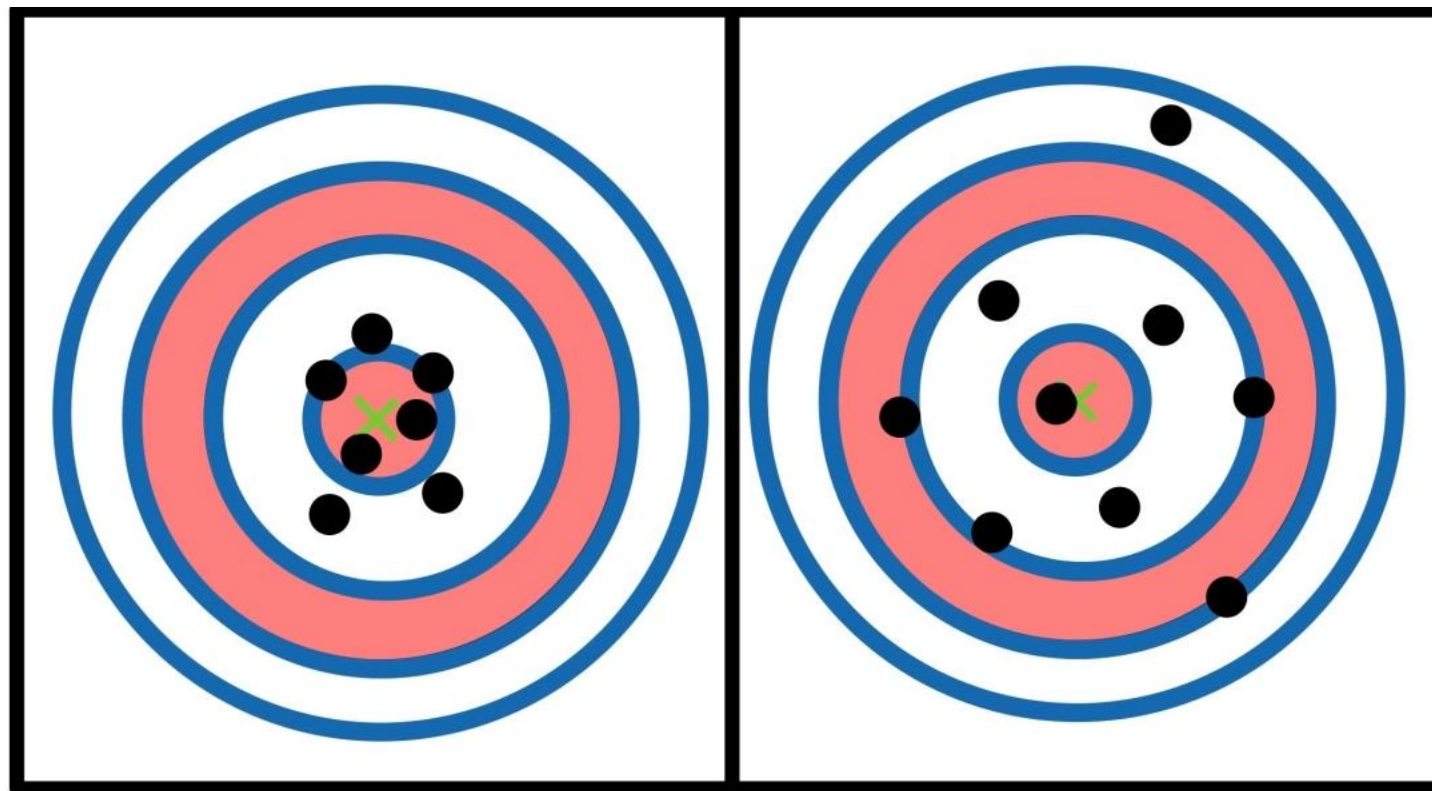
Dlaczego kalibracja jest kluczowa w chemii analitycznej?

- Kalibracja pozwala **skorelować** sygnał analityczny (np. absorbancję, liczbę zliczeń) z rzeczywistą wielkością analityczną (np. stężeniem).
- Kalibracja pozwala zapewnić **spójność pomiarową** wyników, porównanie ich do odpowiednich wzorców.
- Zapewnić **dokładność i ważność** wyników; bez prawidłowej kalibracji wyniki mogą być obarczone np. błędem systematycznym, co prowadzi do błędnych interpretacji.

UNIwersytet
Warszawski

Precyzja

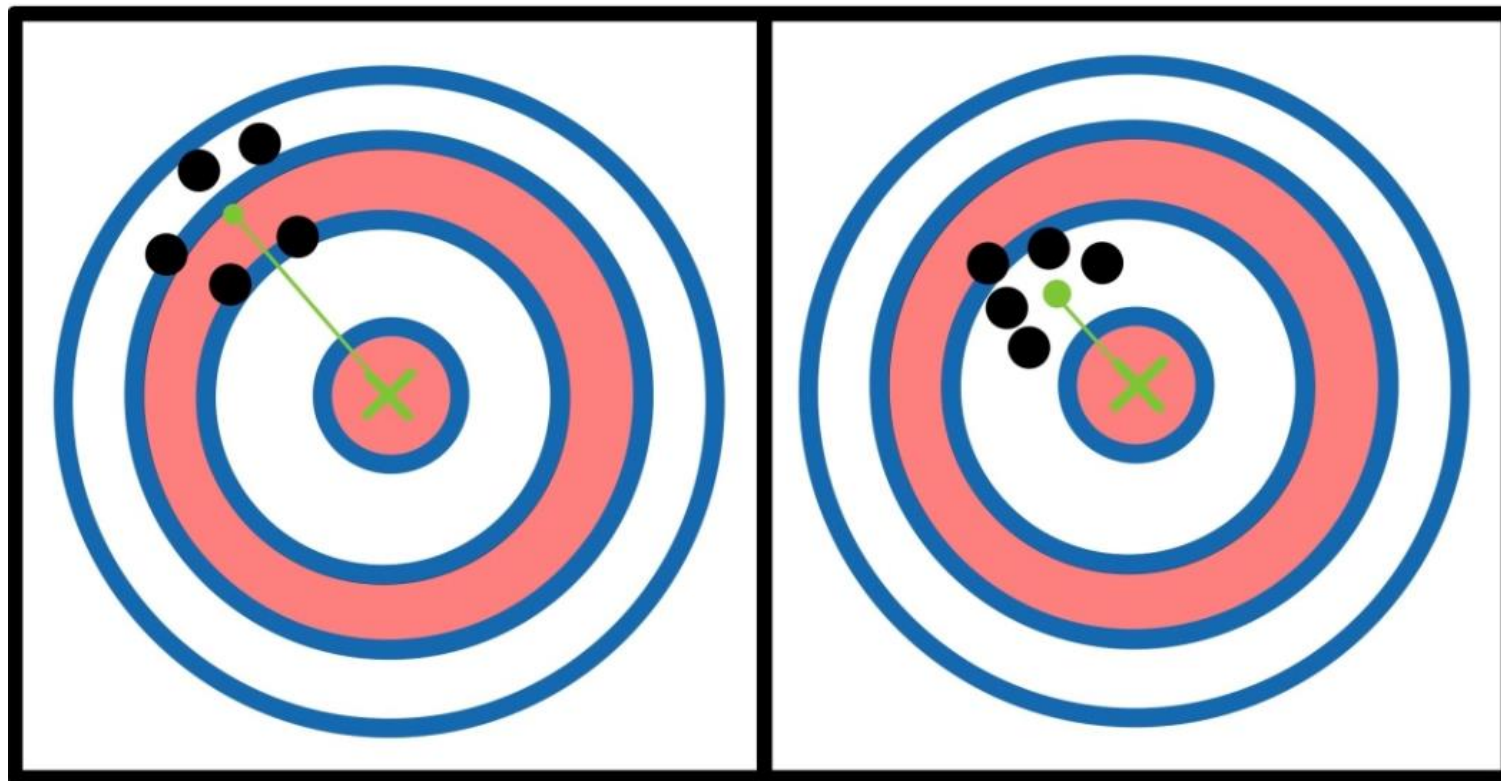
High precision (left) and low precision (right)

Do oceny precyzji nie jest konieczna znajomość wartości oczekiwanej

UNIwersytet
Warszawski

Prawdziwość

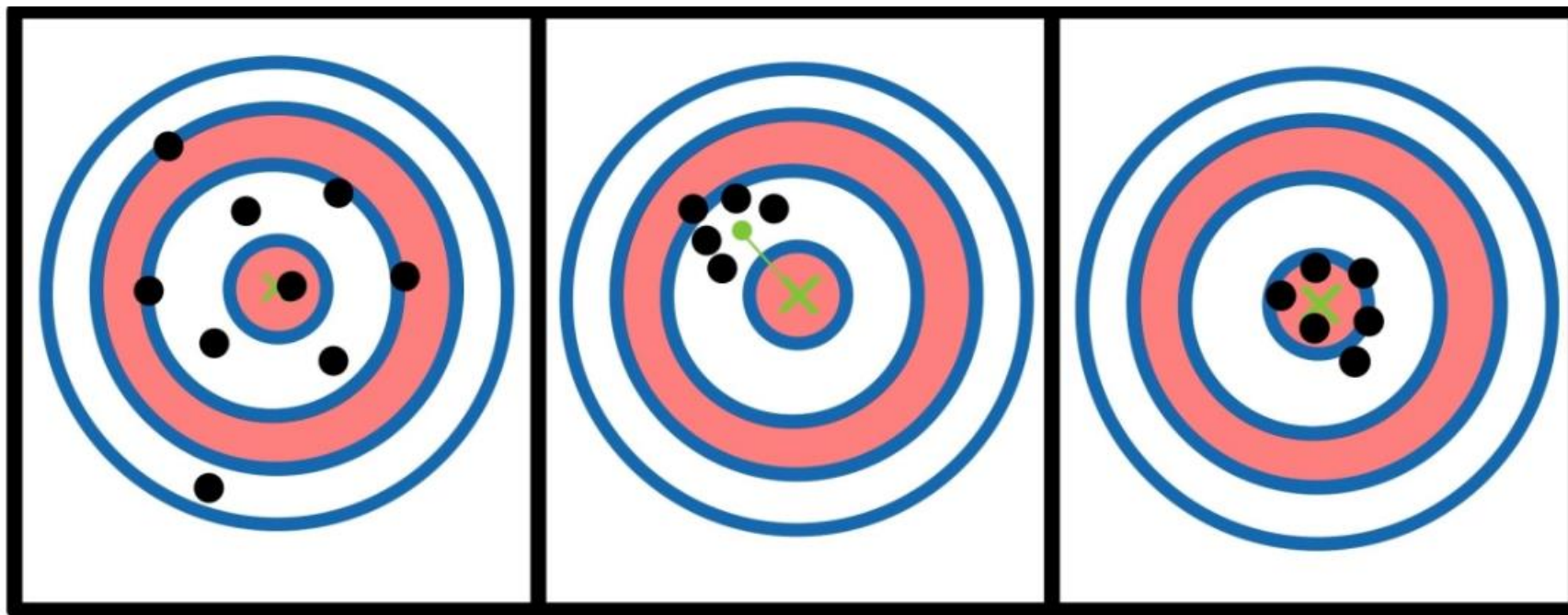
Low trueness (left) and higher trueness (right)

Zgodność z wartością oczekiwaną

UNIwersytet
Warszawski

Dokładność

Low accuracy due to low precision (left); low accuracy due to low trueness (middle); high accuracy due to high precision and trueness (right)

Każdy dokładny wynik musi być jednocześnie precyzyjny

UNIwersytet
Warszawski

2. Wiarygodność i spójność wyników pomiarów

- Kalibracja **umożliwia** zachowanie spójności pomiarowej, powtarzalności i porównywalności wyników w różnych laboratoriach i warunkach pomiarowych.
- Dzięki regularnej kalibracji przyrządów można weryfikować czy urządzenia działają zgodnie z wymaganiami i nie wprowadzają błędów instrumentalnych.

UNIwersytet
Warszawski

3. Redukcja błędów

- Kalibracja pozwala zidentyfikować i skorygować:
  - **Błędy instrumentalne** (np. dryf przyrządu).
  - Wykrywanie degradacji sprzętu (współ. kierunkowy)
- Regularne kalibrowanie minimalizuje wpływ czynników, które mogą zaburzyć wynik.

UNIwersytet
Warszawski

4. Wymóg standardów regulacyjnych i jakościowych

- Wiele norm i systemów zarządzania jakością (np. ISO 17025, GLP, GMP) wymaga regularnej kalibracji sprzętu i metod analitycznych.
- Brak kalibracji może prowadzić do odrzucenia wyników przez organy regulacyjne/akredytujące.

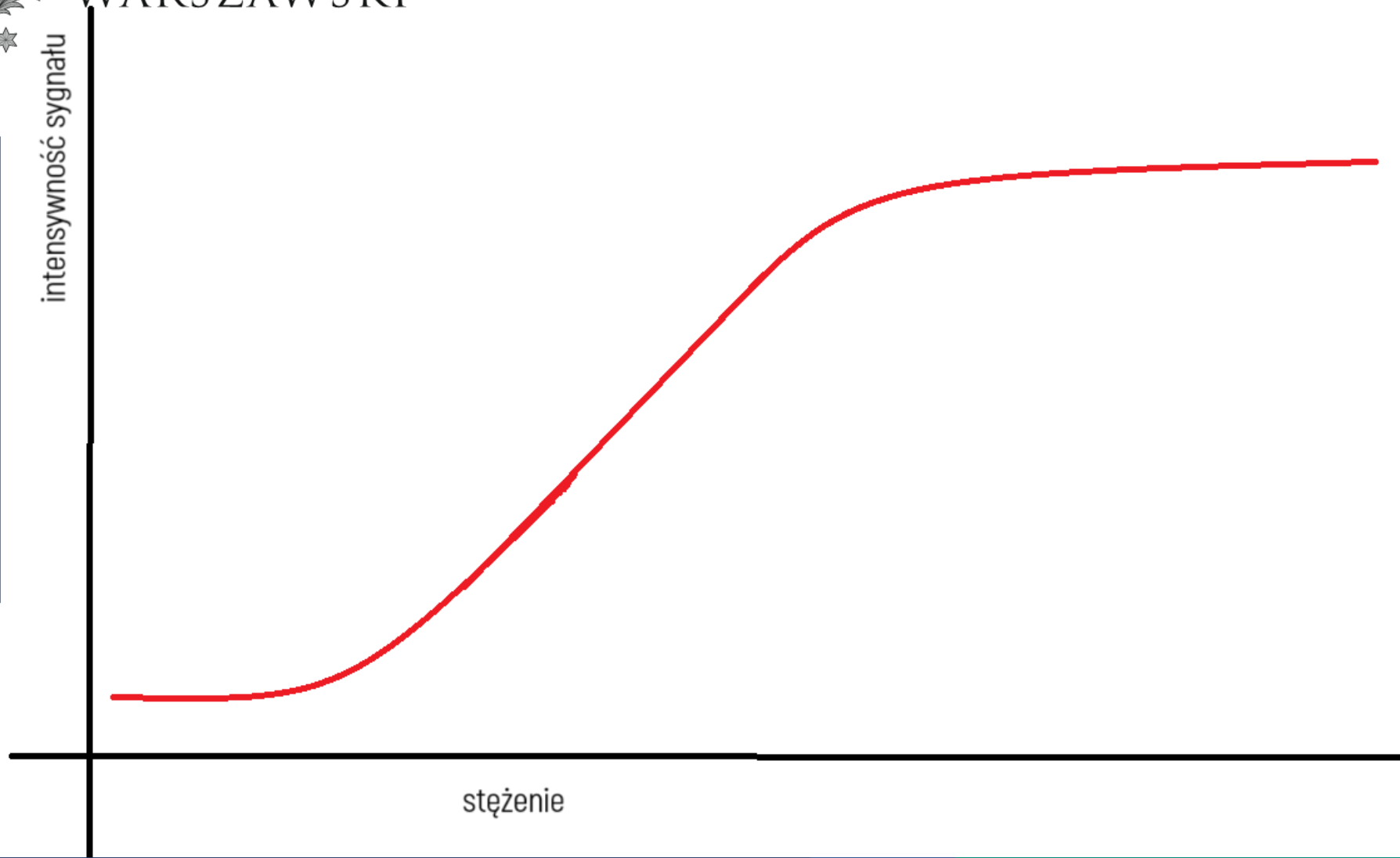
UNIwersytet
Warszawski

5. Kalibracja jako podstawa walidacji metod

- Walidacja metod analitycznych wymaga przeprowadzenia kalibracji w celu poznania zakresu liniowości, oszacowania jednorodności wariancji.
- Kalibracja jest integralnym elementem budowy metod o wysokiej jakości.

UNIwersytet
Warszawski

UNIwersytet
Warszawski

UNIwersytet
Warszawski

Dlaczego zależność kalibracyjna ma być „prosta“?

Nie musi, ale tak jest **wygodniej**; prosty aparat matematyczny i duża popularność

Normy/opracowania/przewodniki

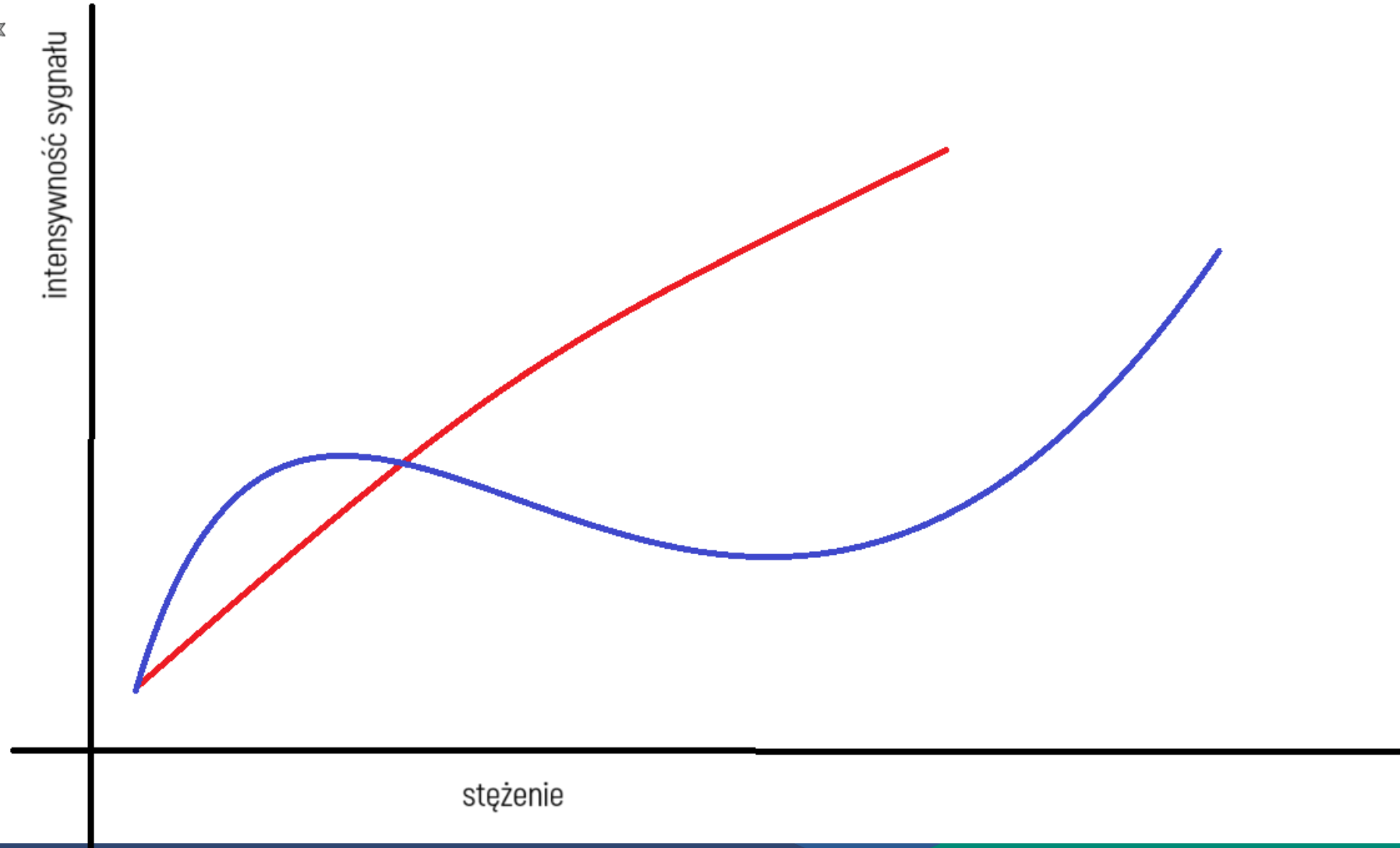
Jednakowa/zbliżona czułość w zakresie kalibracyjnym

Funkcja kalibracyjna musi być **różnowartościowa**

UNIwersytet
Warszawski

Różnowartościowość

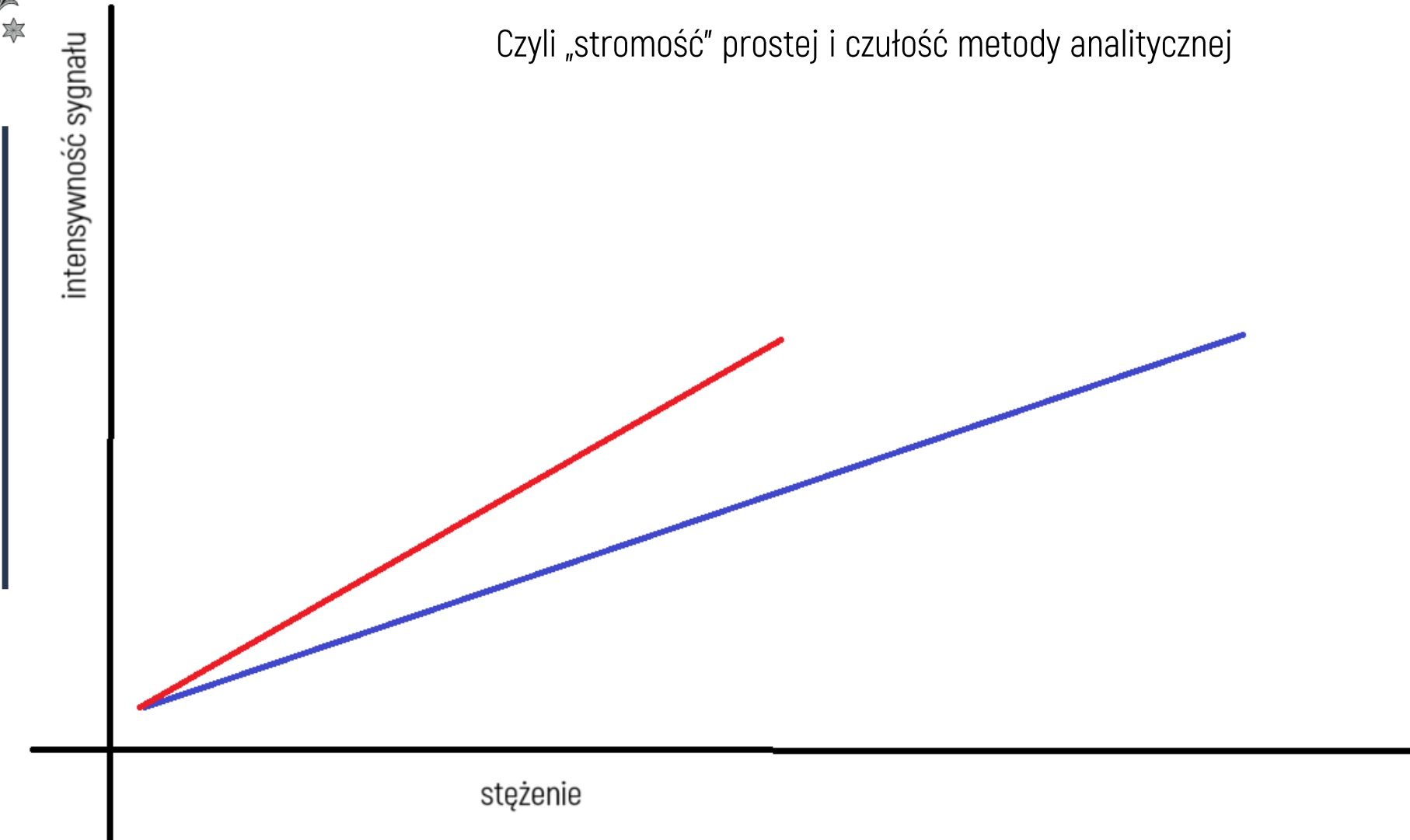

UNIwersytet
Warszawski

Współczynnik kierunkowy

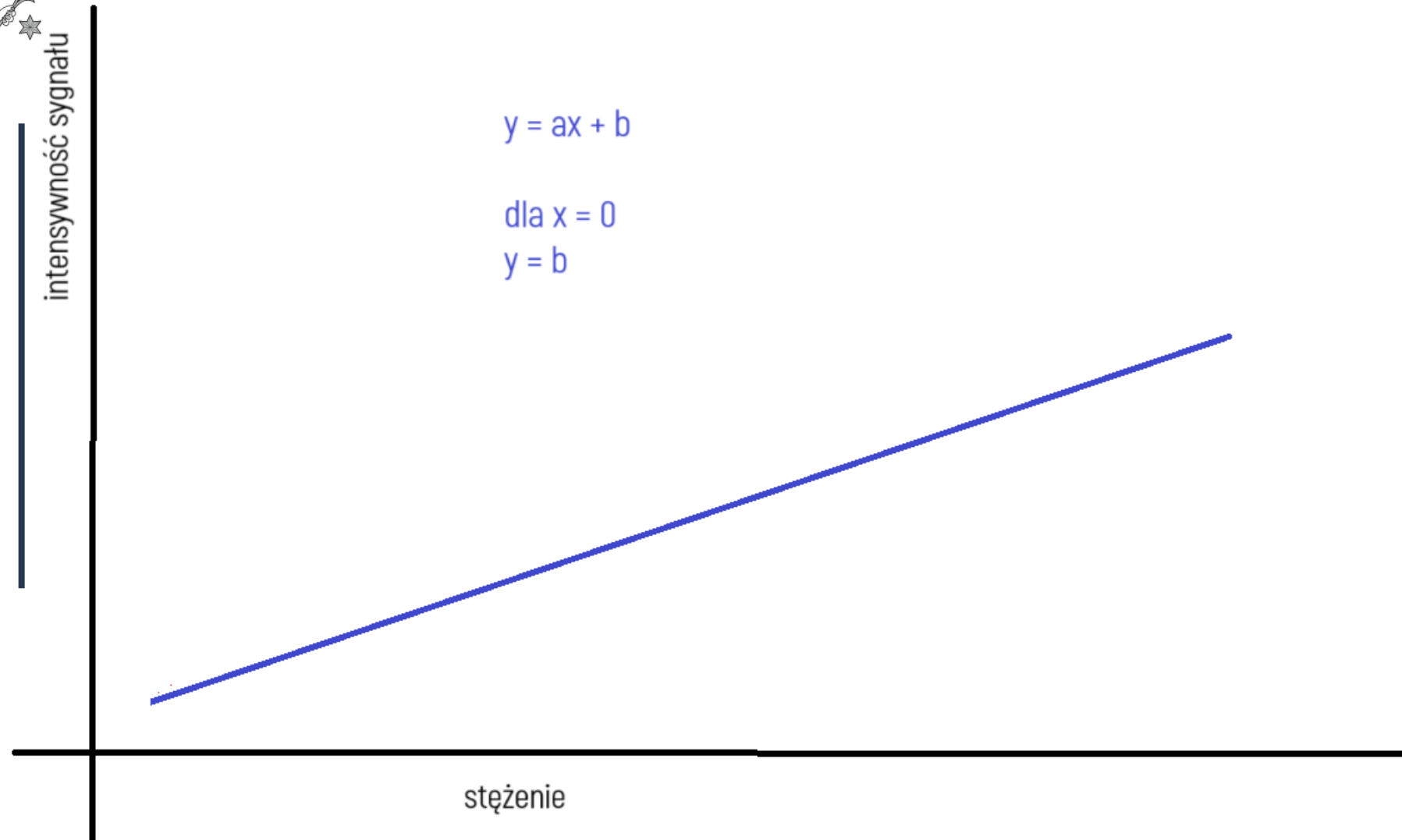
Czyli „stromość” prostej i czułość metody analitycznej

UNIwersytet
Warszawski

Narzędzia statystyczne w kalibracji

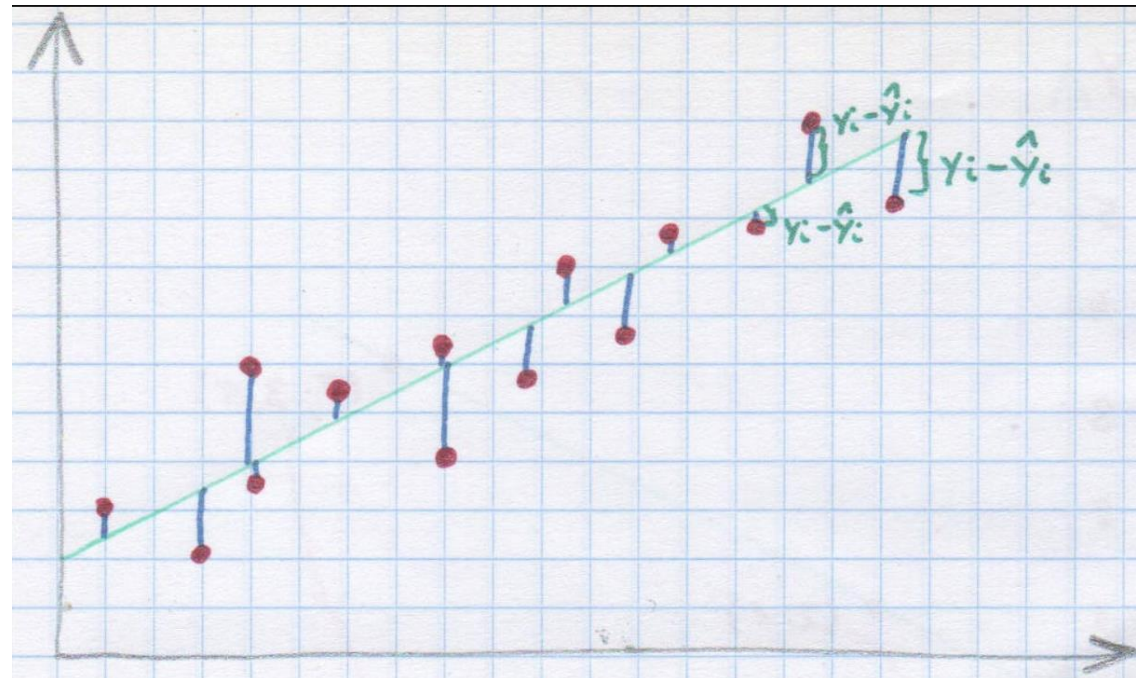

UNIwersytet
Warszawski

Narzędzia statystyczne w kalibracji

Jak wyznaczana jest zależność kalibracyjna:

1. Pomiar sygnału dla wzorców.
2. Metoda najmniejszych kwadratów:

Źródło rysunku: statystyczny.pl

Metoda najmniejszych kwadratów

1. Kwadraty błędów „**karzą**” większe błędy bardziej niż mniejsze, dzięki czemu metoda jest bardziej czuła na obserwacje znacząco odbiegające od przewidywań.
2. Efektywne: metoda najmniejszych kwadratów daje najmniejsze możliwe odchylenie standardowe (największa precyzja) w klasie estymatorów liniowych.
3. Funkcja kwadratowa jest intuicyjna: traktuje błędy jako odległości i sumuje ich kwadraty.
4. Jest to historycznie powszechne podejście, co ułatwia porównanie wyników z literaturą i innymi metodami analizy.

UNIwersytet
Warszawski

Metoda najmniejszych kwadratów

Dlaczego nie inne funkcje?

- Suma błędów:
Problem: dodatnie i ujemne błędy mogą się wzajemnie znosić, dając wynik bliski 0, nawet jeśli model nie jest dobry.
- Moduł błędów:
Minimalizacja funkcji wartości bezwzględnej prowadzi do problemów w obliczeniach
Metoda ta jest bardziej wrażliwa na małe zmiany w danych, ale mniej czuła na duże błędy.
- Inne potęgi:
Dla $p > 2$: duże błędy są nadmiernie karane.
Dla $p < 2$: duże błędy mają zbyt mały wpływ.

UNIwersytet
Warszawski

Narzędzia statystyczne w kalibracji

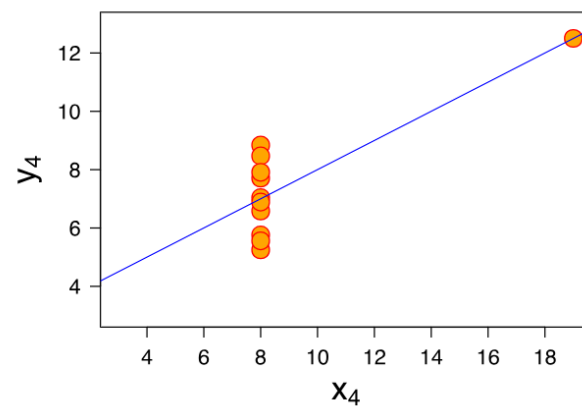
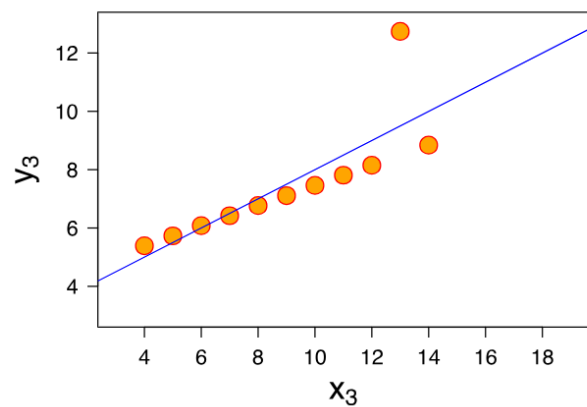
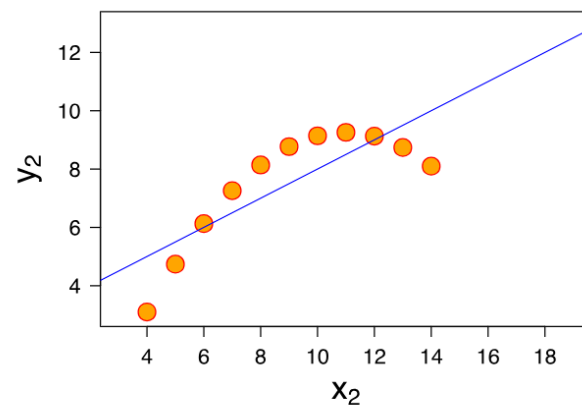
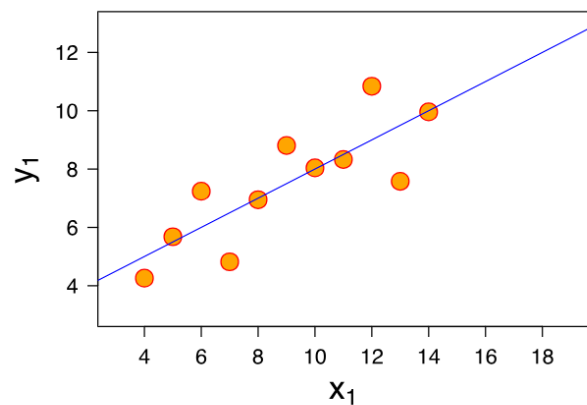
Jak wyznaczana jest zależność kalibracyjna:

1. Pomiar sygnału dla wzorców.
2. Metoda najmniejszych kwadratów.
3. Współczynnik korelacji (r) i determinacji (R^2)

UNIwersytet
Warszawski

Kwadrat Anscombe'a. Czyli obejrzyj swoją zależność kalibracyjną.

UNIwersytet Warszawski

Cecha	Współczynnik korelacji (r)	Współczynnik determinacji (R^2)
Definicja	Miara siły i kierunku liniowej zależności między dwiema zmiennymi.	Miara proporcji zmienności zmiennej zależnej wyjaśnionej przez model regresji.
Zakres wartości	$-1 \leq r \leq 1$: - $r = 1$: doskonała pozytywna korelacja - $r = -1$: doskonała negatywna korelacja - $r = 0$: brak korelacji	$0 \leq R^2 \leq 1$: - $R^2 = 1$: idealne dopasowanie modelu - $R^2 = 0$: model nie wyjaśnia zmienności y

Podsumowanie różnic

Kryterium	Współczynnik korelacji (r)	Współczynnik determinacji (R^2)
Miara	Siła i kierunek związku liniowego	Jakość dopasowania modelu
Wartość ujemna?	Tak (ujemna korelacja)	Nie (zawsze ≥ 0)
Zastosowanie	Związek między dwiema zmiennymi	Dopasowanie modelu regresji
Złożoność modelu	Tylko dwie zmienne	Może obejmować wiele zmiennych niezależnych

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

W przypadku regresji liniowej z jedną zmienną niezależną współczynnik determinacji to po prostu kwadrat współczynnika korelacji, ponieważ oba opisują liniową zależność

UNIwersytet Warszawski

Ocena dopasowania modelu

Do oceny jakości dopasowania modelu proponuję wykorzystać następujące miary:

• R^2 (współczynnik determinacji):

- Pokazuje, jaka część zmienności sygnału analitycznego y jest wyjaśniana przez zmienność stężenia wzorca x .
- Dąży do wartości bliskiej 1 w przypadku dobrego dopasowania.

• Odchylenie standardowe składnika resztowego σ_{res} :

- Informuje o typowym błędzie przewidywań (różnicach między wartościami rzeczywistymi y a przewidywanymi)
- Powinno być małe w porównaniu do zakresu danych.

• Analiza reszt (błędów):

- Należy sprawdzić, czy reszty są rozłożone losowo wokół zera. Brak wzorców w resztach wskazuje, że model jest odpowiedni.

Interpretacja:

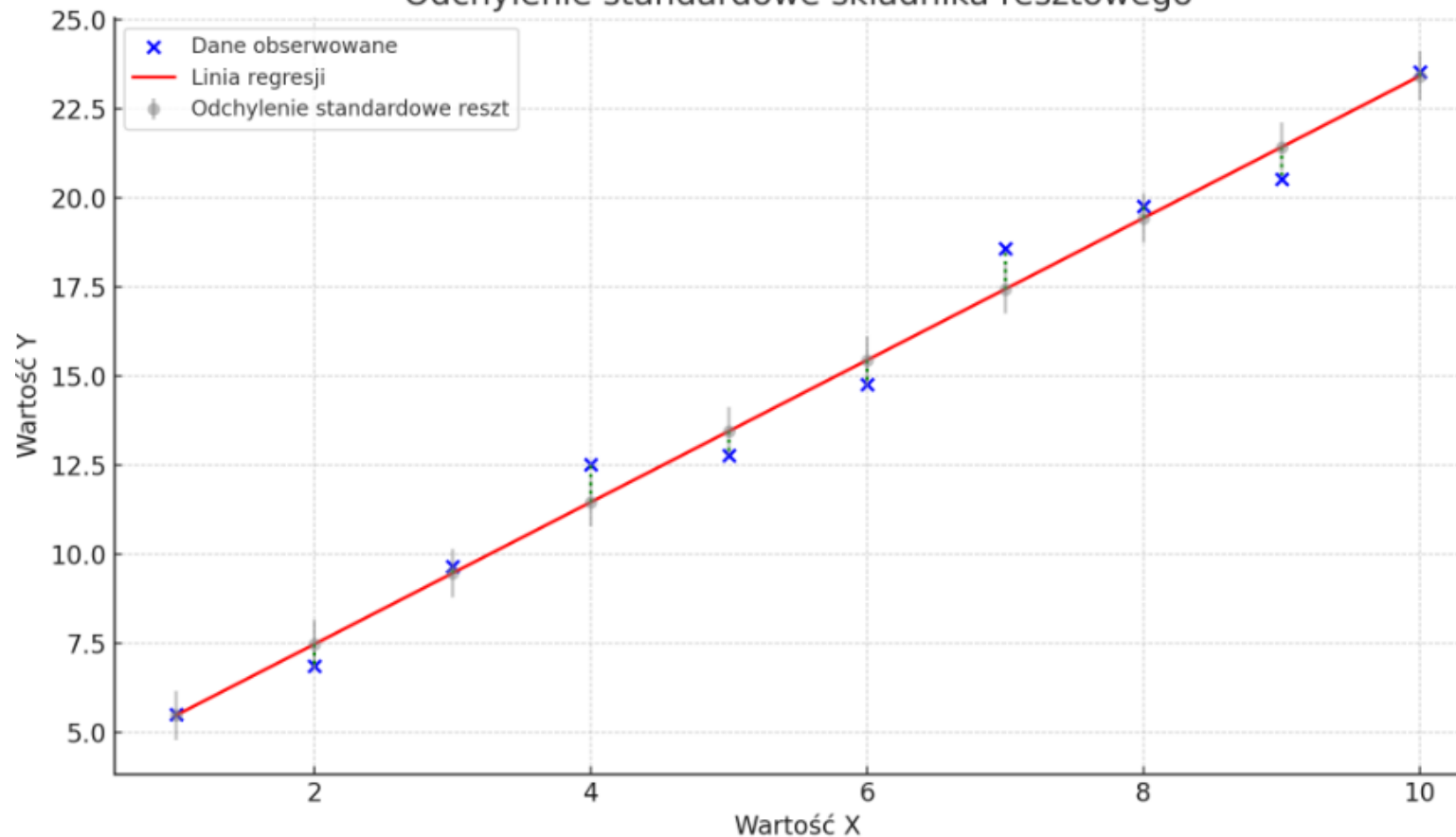
Wysokie R^2 i małe σ_{res} sugerują dobre dopasowanie.

Uwaga: Dobrze dopasowany model może być nieliniowy, o ile jest zgodny z danymi.

UNIwersytet
Warszawski

Odchylenie standardowe składnika resztowego

Reszty, to różnice pomiędzy zmierzoną wartością a wartością obliczoną z krzywej kalibracyjnej.
Do ich analizy niezbędna jest znajomość równania kalibracyjnej.

UNIwersytet
Warszawski

8. Protokół wyznaczania liniowości w chemii analitycznej

W praktyce laboratoria stosują kombinację metod:

1. Regresję liniową i R^2
2. Test reszt (brak systematycznych trendów).
3. Wykres kalibracyjny z naniesionymi punktami pomiarowymi.
4. Analiza odchylenia standardowego składnika resztowego.

UNIwersytet
Warszawski

Ile punktów na krzywej?

Większa liczba punktów: Zwiększa precyzję oszacowania współczynników regresji (nachylenia i wyrazu wolnego), ponieważ model opiera się na większej ilości informacji

Niepewność wyznaczenia współczynników regresji jest odwrotnie proporcjonalna do liczby punktów.

UNIwersytet
Warszawski

Ile punktów na krzywej?

Optymalizacja liczby punktów:

W chemii analitycznej istnieje kompromis między liczbą punktów a czasem i kosztami:

Za mało punktów (np. 3–4): Wysoka niepewność regresji i trudność w wykrywaniu nieliniowości.

Za dużo punktów: Zwiększa czas i koszty analizy, ale zyski w precyzji są ograniczone po przekroczeniu pewnej liczby.

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Przed czym „nie chroni” zależność kalibracyjna?

Dryf przyrządu

Efekty matrycowe

Źle przygotowany wzorzec (błąd systematyczny)

UNIwersytet
Warszawski

Czy kalibracja to zawsze krzywa kalibracyjna? Nie.

1. Metoda wielokrotnego dodatku wzorca:
indywidualna „kalibracja w matrycy” próbki.

Bardzo korzystne cechy analityczne:
Duży potencjał korekcji wpływów matrycowych

Minus:

Pracochłonność, w konsekwencji koszty.
Z każdej próbki trzeba zrobić min. 4 próbki.

UNIwersytet
Warszawski

Czy kalibracja to zawsze krzywa kalibracyjna? Nie.

2. Metoda porównawcza:

Opis:

Porównuje sygnał analityczny próbki do sygnału próbki odniesienia (o znanym stężeniu analitu).

Zalety:

Prosta do zastosowania.

Wymaga minimalnego przygotowania próbki.

Nie wymaga przygotowywania wzorców.

Wady:

Konieczność dopasowania matryc próbek.

Efekty matrycowe powodują błędy systematyczne.

UNIwersytet
Warszawski

Czy kalibracja to zawsze krzywa kalibracyjna? Nie.

3. Kalibracja „do punktu”.

Dopasowanie intensywności sygnału analitu w próbce i wzorcu.

Wrażliwa na dryf instrumentu i efekty matrycowe.

Kłopotliwa w analizie wielu analitów w jednej próbce.

UNIwersytet
Warszawski

Czy kalibracja to zawsze krzywa kalibracyjna? Nie.

4. Kalibrowanie naprzemienne (ang. Standard Sample Bracketing)

Wrażliwe na efekty matrycowe

Kłopotliwa w analizie wielu analitów w jednej próbce.

Intensywności sygnałów muszą być podobne (pewność liniowej zależności).

UNIwersytet
Warszawski

Kiedy kalibrowanie naprzemienne i do punktu?

- Potwierdzanie zgodności
- Potwierdzanie przekroczenia, nieprzekroczenia limitu
- Certyfikacja
- Wstępna analiza ilościowa

Plusy:

Czas – nie potrzeba serii wzorców

Niepewność – właściwie zerowe odchylenie składnika resztowego

Prosty aparat matematyczny

UNIwersytet
Warszawski

...a kiedy nie?

- Nieznane, trudne do kontrolowania efekty matrycowe,
- Wiele analitów na różnym poziomie i w różnych matrycach, czyli bardzo duże zróżnicowanie próbek i celów analizy.

Głównymi **zaletami krzywej kalibracyjnej** są:

- uniwersalność,
- popularność,
- względna prostota.

Ale możliwości jest znacznie więcej...

UNIwersytet
Warszawski

Metoda rozcieńczeń izotopowych (ang. Isotope Dilution Method)

- Duży potencjał korekcji efektów matrycowych.
- Najwyższa metrologiczna jakość („automatyczna” spójność pomiarowa wyników)
- Właściwie pomijalny błąd pomiaru.
- Odporna na niedoskonałości w przygotowaniu próbki.

ale,

- Trzeba dysponować spektrometrem mas.
- Analit musi mieć izotopy (As).
- Czasochłonna.
- Wzorce izotopowe są drogie, trudnodostępne i bywają źle scharakteryzowane.

UNIwersytet
Warszawski

Metoda rozcieńczeń izotopowych (ang. Isotope Dilution Method)

- Stosowana na etapie walidacji, jako metoda odniesienia, metoda definitywna.
- Stosowana w certyfikacji, wytwarzaniu materiałów odniesienia.

UNIwersytet
Warszawski

Kalibracja i walidacja

Liniowość: Ocena dopasowania modelu do danych. Wskaźniki: współczynnik determinacji (R^2), analiza reszt.

Zakres roboczy: Przedział stężeń, w którym krzywa kalibracyjna jest ważna.

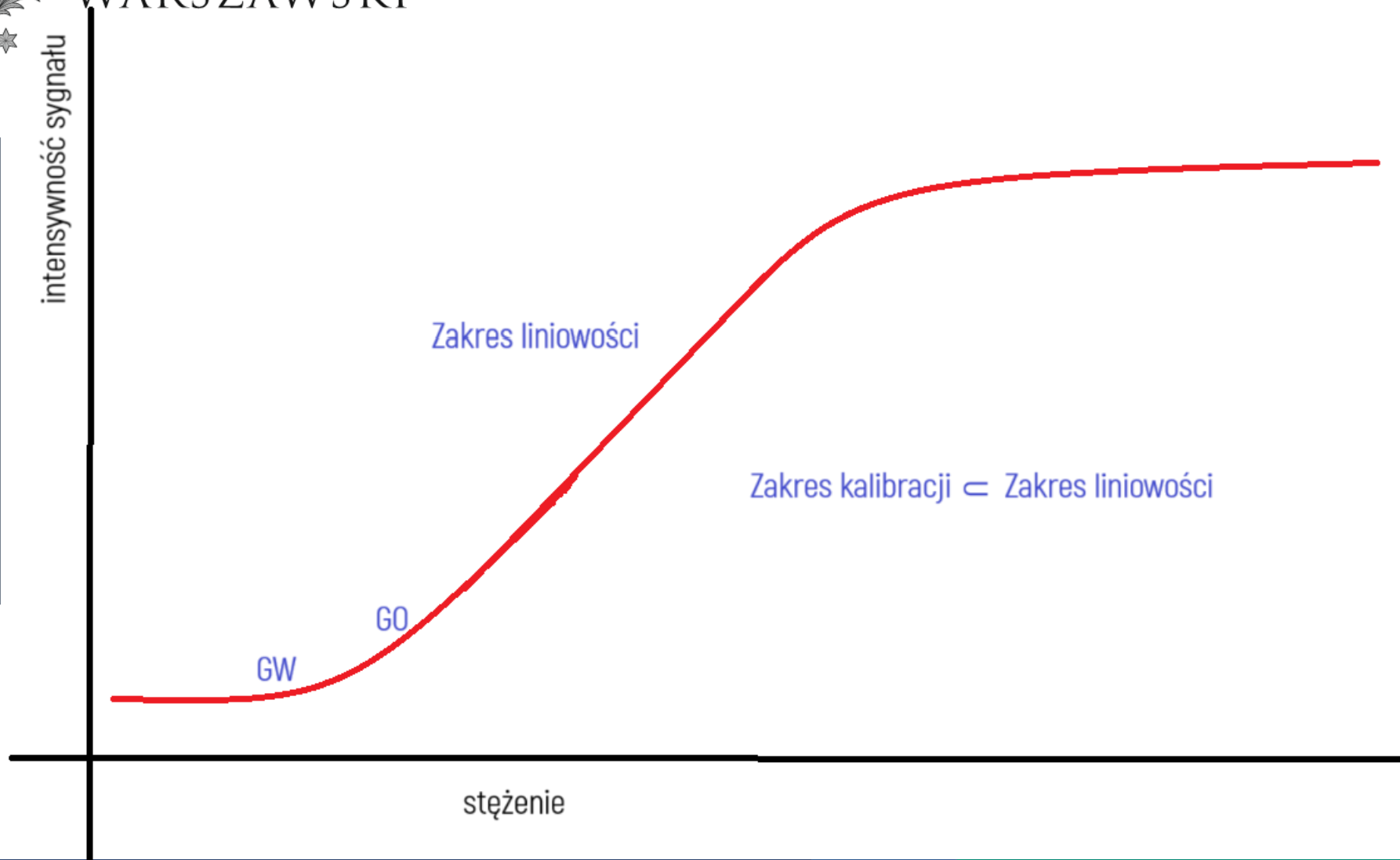
Czułość: Nachylenie krzywej (im wyższe, tym metoda bardziej czuła).

Granica wykrywalności (GW) i granica oznaczalności (GO): GW: Najmniejsze wykrywalne stężenie.
GO: Najmniejsze oznaczalne stężenie z akceptowalną **dokładnością**.

Dokładność: Zgodność wyników z rzeczywistą wartością.

UNIwersytet
Warszawski

UNIwersytet
Warszawski

Kalibracja i walidacja

Granica wykrywalności (GW) i granica oznaczalności (GO): Najmniejsze wykrywalne stężenie.
Najmniejsze oznaczalne stężenie z **akceptowalną precyzją i prawdziwością**.

Ważność krzywej kalibracyjnej.

Jednorodność wariancji w zakresie krzywej kalibracyjnej

- Jak wybrać zakres kalibracji?
- Jak zapewnić ważność?
- Czy walidować GO i GW?
- Czy warto mieć niskie GO?

UNIwersytet
Warszawski

Badanie odzysku lub CRM:

Oszacowanie efektów matrycowych; czy jest zgodność pomiędzy przebiegiem dla wzorców i próbek?

Walidacja granicy oznaczalności

Szacowanie niepewności: Zgodność wyników z rzeczywistą wartością.

Powtarzalność wyników pomiaru.

UNIwersytet
Warszawski

Ważność zależności kalibracyjnej:

Wysoka wartość R^2 (wysoka liniowość i dobre dopasowanie do modelu).

Niska wartość s_y (odchylenie standardowe składnika resztowego)

Jednorodność wariancji: test F-Snedecora

Co zrobić jeżeli te założenia nie są spełnione?

UNIwersytet
Warszawski

Dziękuję za uwagę.

Dr hab. Jakub Karasiński
Centrum Nauk Biologiczno Chemicznych
Analityczne Centrum Eksperymentalne; jkarasinski@cncb.uw.edu.pl